

Olsztyn, dnia 20 grudnia 2015 r.

prof. dr hab. Marzenna Zaorska
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski
w Olsztynie

RECENZJA

pracy doktorskiej mgr **Joanny Bulawy-Halasz** na temat: „*Rehabilitacja osób autystycznych. Studium fenomenograficzne z zastosowaniem teorii społecznej Pierre'a Bordinu*”.

Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2015, ss. 350 (łącznie z aneksem)

Refleksje wstępne

Problematyka autyzmu stanowi aktualnie istotny obszar zainteresowań nauk medycznych, psychologicznych, pedagogicznych (szczególnie pedagogiki specjalnej) oraz innych dziedzin wiedzy. Badanie dylematu autyzmu, jak również możliwości pomocy osobom autystycznym i ich rodzinom trwa już kilka dziesięcioleci. Nadal jednak sporo kwestii związanych z autyzmem pozostaje niewyjaśnionych, otwartych, wymaga głębszego uzasadnienia teoretycznego i empirycznego, a nawet reinterpretacji określonych tez dotychczas przyjętych za prawdziwe czy bardzo prawdopodobne.

Niewątpliwie uszczegółowienia i dopracowania wymagają zagadnienia związane z etiologią autyzmu, jego specyficznymi konsekwencjami dla funkcjonowania psychofizycznego i społecznego, uwarunkowaniami rozwoju, rehabilitacji, edukacji, jak również wyznacznikami i determinantami aktywności indywidualnej osoby z autyzmem.

Znaczącym problemem są także metody, formy, środki i warunki terapii osób z autyzmem w różnych okresach ich życia oraz rola specjalistów w przygotowaniu osoby autystycznej do możliwie satysfakcjonującego, godnego i autonomicznego życia w dorosłości. Z nieukrywanym zadowoleniem wobec powyższego postrzegam rozprawę doktorską przygotowaną przez **mgr Joannę Bulawę-Halasz** na temat: „*Rehabilitacja osób autystycznych. Studium fenomenograficzne z zastosowaniem teorii społecznej Pierre'a Bordinu*”, bowiem wpisuje się obszary dotyczące zagadnienia autyzmu znane mało i jak sam autyzm marginalizowane z powodu trudności w ich badaniu oraz interpretacji uzyskanych wyników zrealizowanych badań naukowych.

Ocena ogólna rozprawy

Recenzowana rozprawa doktorska składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia, wykazu bibliografii, aneksu: dwóch rozdziałów teoretycznych, jednego

rozdziału metodologicznego, dwóch rozdziałów empirycznych. We wstępie wskazano tematykę opracowania, celowość i ukierunkowanie badań własnych, omówiono strukturę pracy pod kątem obecnych treści.

Rozdział pierwszy pt. *Niepelnosprawność i autyzm. Teoria i badania* analizuje zagadnienie autyzmu w relacji do problematyki niepełnosprawności, z oczywistą koncentracją na kwestiach autyzmu. W sposób wyczerpujący, z uwzględnieniem dorobku współczesnej nauki i badań naukowych na dany temat, jak również aktualnych rozwiązań prawnych i organizacyjnych w zakresie specjalistycznego wsparcia osobom z autyzmem oraz ich najbliższym pokazuje specyfikę i szczególność nie tylko samego autyzmu jako zaburzenia rozwojowo-funkcjonalnego o charakterze całościowym, ale również jako wyzwania społecznego, indywidualnego i adresowanego do praktyki pedagogicznej, w tym do specjalistów pracujących z daną kategorią podopiecznych. Mówiąc konkretnie prezentuje definicyjno-interpretacyjne ujęcie autyzmu, historię rehabilitacji osób z autyzmem w Polsce, rolę i miejsce pedagoga specjalnego w pracy z osobami autystycznymi, dorosłą osobę z autyzmem i jej cechy specyficzne, koncepcje społecznego uczestnictwa osób niepełnosprawnych, w tym autystycznych, zasadniczo koncepcję integracji i normalizacji w relacji do rzeczywistego usytuowania człowieka z autyzmem na kontinuum wykluczenia i marginalizacji. Wskazuje ponadto możliwości zmiany społecznego uczestnictwa osób z autyzmem w perspektywie aktywizacji i rehabilitacji zawodowej, społecznej, autonomii, rzeczności oraz (po)uzyskiwania szansy na prowadzenie samodzielnego lub możliwie samodzielnego życia. Rozdział pierwszy zamyka krótkie podsumowanie realizowanego dyskursu teoretycznego.

Rozdział drugi pt. *Teoria społeczna Pierre'a Bourdieu jako rama badawcza osób autystycznych* pokazuje istotę koncepcji stanowiącej punkt wyjścia i podstawę realizowanego projektu naukowego, analizy oraz interpretacji uzyskanych wyników. Opisuje kategorię habitusu w perspektywie mechanizmu modelującego, przemocy symbolicznej i jej istoty - jako elementu wymykającego się poza kontrolę świadomości. Także kategorie kapitału, doksy i pola. Równocześnie odnosi/przenosi podane elementy do(na) problematykę autyzmu i możliwą specyfikę funkcjonowania osób z autyzmem w relacji ze specjalistami realizującymi działania terapeutyczne i rehabilitacyjne. Podobnie jak rozdział pierwszy, również i ten rozdział zamyka krótkie podsumowanie przedstawianych w nim treści.

Rozdział trzeci, metodologiczny (pt. *Założenia metodologiczne badań własnych*) wskazuje perspektywę i strategię badawczą – jakościową (kwalitatywną). Znajdujemy tu uzasadnienie dla fenomenografii, jako przyjętej perspektywy badawczej, wywiadu - jako zastosowanej metody w badaniach własnych oraz ewentualnych jego ograniczeń, wskazanie przedmiotu i celu badań, problemów badawczych, zmiennych, procedury i przebiegu badań. Nie ma w tej części podsumowania podanych w niej treści, jak miało to miejsce w elementach wcześniejszych i jak ma to miejsce w elementach następnych.

Rozdział czwarty, pt. *Prezentacja rezultatów badań*, opisuje i analizuje uzyskane wyniki zrealizowanych badań własnych. Ekspozuje badane pola, wymiary i zależności, a szczególnie opinie badanych terapeutów na temat rehabilitacji społecznej i zawodowej osób z autyzmem w perspektywie rozumienia sensu i oceny warunków rehabilitacji społecznej i zawodowej, subiektywnych koncepcji roli terapeuty w rehabilitacji społecznej i zawodowej, rozumienia istoty własnych działań oraz ich ocenę, rozumienia przez terapeutów funkcjonowania osób z autyzmem w wybranych i realizowanych rolach społecznych, możliwości prowadzenia samodzielnego życia, możliwości pełnienia ról społecznych i zawodowych, spędzania czasu wolnego. Uwzględnia również, poza podsumowaniem podjętych analiz, determinanty wpływające na konstruowanie obrazu osób z autyzmem, bazując na osobistym doświadczeniu terapeutów.

Rozdział piąty pt. *Spoleczna teoria Pierre'a Bourdieu w badaniu rehabilitacji społeczno-zawodowej osób autystycznych* stanowi przeniesienie wyników zrealizowanych badań własnych na społeczną koncepcję Pierre'a Bourdieu. Podaje relacje oraz korelacje pomiędzy habitusem terapeutów a ukierunkowaniem i realizacją działań związanych z rehabilitacją społeczno-zawodową osób z autyzmem. Szczególną uwagę kieruje na współzależności habitusu terapeutów z budowaniem kapitału symbolicznego i sukcesu społecznego oraz emanację habitusu na ukryty program rehabilitacji, jak również ich władzę symboliczną wobec osób autystycznych. Ponadto na postulaty rehabilitacyjne w oparciu o koncepcję P. Bourdieu, a właściwie na sugestie w niniejszym zakresie, słusznie obawiając się, że konkretne postulaty mogą wpisywać się w przejaw władzy symbolicznej nad osobami z autyzmem i realizowanymi wobec tych osób działaniami w polu ich społeczno-zawodowej rehabilitacji. Daną część rozprawy zamyka, podobnie jak większość poprzednich elementów, podsumowanie relacjonowanych w niej treści.

Kolejno znajdują się zakończenie, bibliografia oraz aneks - zawiera między innymi kryteria diagnozy autyzmu oraz akty prawne adresowane do ludzi z autyzmem i ich rodzin.

Ocena szczegółowa

Recenzowana rozprawa doktorska stanowi logiczną całość, spójną, wzajemnie powiązaną pod względem realizowanych analiz teoretycznych, metodologicznych oraz empirycznych. Relacjonowane treści są strukturalnie jednoznaczne, czytelne, wzajemnie z siebie wynikają w perspektywie podjętej tematyki badawczej. Autorka rozprawy wykonała niewątpliwie ogromną, tytaniczną wręcz pracę nad ugruntowaniem teoretycznym omawianej problematyki, wpisaniem tej problematyki w określoną koncepcję teoretyczną, doбором adekwatnej do zaproponowanych badań metodologii ich realizacji. Ponadto nad opracowaniem projektu badawczego, jego praktycznym wykonaniem, możliwie obiektywną interpretacją uzyskanych wyników oraz ich wkomponowaniem w istotę przyjętego teoretycznego i naukowo-badawczego dyskursu. Wielka praca i wielki wysiłek włożonych przez Autorkę rozprawy doktorskiej przyniósł wymierne efekty w postaci opracowania mądrego, znakomicie przygotowanego ze strony teoretycznej, naukowo-badawczej i językowej. Taki efekt jest również wynikiem systematyczności w działaniu, wysokiej autodyscypliny co do podążania za przyjętym sposobem myślenia i potrzebą praktycznej weryfikacji uzyskanych danych. Na wskazane komponenty nakłada się dodatkowo novum tematyki badawczej, jej nowatorstwo, status swoistej marginalizacji, pomijania z uwagi na jej skomplikowanie i niski poziom społecznego zainteresowania, jako rezultat ogólnospołecznego podejścia do podmiotu badań. A jest to zagadnienie niezwykle istotne nie tylko z humanistycznego, utilitarnego czy wychowawczego punktu widzenia, ale także z racji tego, że jego poznanie, zbadanie ukierunkowuje ludzkie życie, współdecyduje o jego przebiegu, o samodzielności, autonomii, samorealizacji, transcendencji w poszczególnych okresach dorosłego życia osób doświadczających konsekwencji autyzmu oraz wynikających z autyzmu mocy i niemocy.

Mam też pewne, aczkolwiek w żadnym stopniu nieczłujące na przedstawiony przez mnie bardzo pozytywny odbiór recenzowanej pracy, zastanowienia i uwagi dotyczące subiektywnej percepcji treści obecnych w omawianej rozprawie doktorskiej. Przede wszystkim mam, sugestie/uwagi dotyczące tematu rozprawy, a właściwie pewnego niedoprecyzowania co do zakresu czy typu rehabilitacji stanowiącej zasadnicze i podstawowe tło dokonywanych analiz teoretycznych i empirycznych. Chodzi przecież o rehabilitację

społeczno-zawodową. Także co do braku doprecyzowania w kwestii obecnego podmiotu teoretyczno-badawczych zainteresowań Autorki rozprawy. Właściwie tego, że podjęte analizy dotyczą osób dorosłych. Stąd moim zdaniem temat rozprawy powinien brzmieć następująco: *Rehabilitacja społeczno-zawodowa dorosłych osób autystycznych. Studium fenomenograficzne z zastosowaniem teorii społecznej Pierre'a Bordinu*”.

W opracowaniu obecne są terminy i określenia mogące wywoływać zastanowienie i dyskusję w wymiarze ich interpretacji, zasadności ujęcia czy mentalnego podejścia do ich istoty. Należą do nich między innymi następujące: proces rehabilitacji, kiedy rehabilitacja już sama w sobie jest procesem (np. s. 126, 128, 130, 134, 165, 178, 187 i inne); klient (np. s. 207), autystyk/autystki – chociaż Autorka argumentuje zasadność posługiwania się takimi określeniami (np. s. 10, 50, 53, 90, 106, 160, 195, 203 i wiele innych) – dane określenia obecne są również w postawionych problemach badawczych, zaburzenia psychiczne pod adresem autyzmu (np. s. 35), rehabilitacja mieszkalna, towarzyska (s. 109).

W części teoretycznej brakuje mi odwołania do aktualnie przyjętej koncepcji niepełnosprawności WHO z roku 2001, tj. Międzynarodowej Klasyfikacji Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia - ICF (*International Classification of Functioning, Disability and Health*), powołania na pierwotne źródło przywoływanej klasyfikacji definicji niepełnosprawności (s. 12), tzn. na propozycję Tadeusza Majewskiego podaną w książce „Pedagogika specjalna” pod red. W. Dykcika. Mam również pewne wątpliwości dotyczące stwierdzenia, że brakuje w Polsce rzetelnych badań na temat autyzmu i możliwości rehabilitacji społeczno-zawodowej tej kategorii ludzi niepełnosprawnych (s. 7). Autorka przecież, nawet w swojej rozprawie, przywołuje wyniki badań T. Galkowskiego czy E. Pisuli. Sądzę także, że w kontekście przeprowadzonych badań naukowych nie tylko koncepcja P. Bordinu, ale również np. K. Lewnia mogłaby wpisywać się w przyjętą strategię zrealizowanego projektu badawczego.

W relacji do części metodologicznej, a zatem empirycznej myślę, że pominięte przez Autorkę rozprawy, tak przy charakterystyce badanych terapeutów, jak i ich podejścia do zagadnienia autyzmu parametry płci, stażu pracy, uzyskanego wykształcenia (wśród badanych były przecież osoby, które ukończyły filozofię, socjologię), cech osobowych, czy uzyskanych kompetencji mogły współdecydować o percepcji autyzmu, możliwości osób z autyzmem oraz możliwości ich społeczno-zawodowej rehabilitacji.

W części empirycznej mam wątpliwości związane z pojawiającym się stwierdzeniem i jednocześnie sugestią o zakończeniu rehabilitacji społecznej i zawodowej (np. s. 187, 204,

211, 257). Konkretnie sugeruję, że biorąc pod uwagę specyfikę funkcjonowania osób z niepełnosprawnością, w tym też osób autystycznych, proces rehabilitacji społecznej i zawodowej trwa i przebiega przez niemal całe ich życie w okolicznościach rehabilitacji zawodowej i przez całe życie w przypadku rehabilitacji społecznej.

Określony dyskurs pojawia się ponadto w podejściu Autorki do zagadnienia normalizacji. Istnieje rozumienie normalizacji jako działań na rzecz dostosowania środowiska, otoczenia do możliwości osób niepełnosprawnych. Ale z drugiej strony kielkuje wątpliwość czy takie dostosowanie otoczenia, środowiska dostosowanego do dominującej większości do mniejszości i możliwości tej mniejszości jest przejawem prawdziwej normalizacji czy raczej normalizacji pozorowanej.

Konkluzja

Recenzowana rozprawa doktorska przygotowana przez mgr Joannę Buławę-Halasz na temat: „*Rehabilitacja osób autystycznych. Studium fenomenograficzne z zastosowaniem teorii społecznej Pierre'a Bordinu*” nowatorską tematyką badawczą, przyjętą strategią badań naukowych oraz poziomem analizy i prezentacji ich wyników spełnia w pełni wymogi stawione przy nadawaniu stopnia naukowego doktora – Ustawa z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki z póź. zm. (Dz. U. Nr 65, poz. 595). Dlatego wnoszę do Wysokiej Rady Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Szczecińskiego formalny wniosek o dopuszczenie mgr Joanny Buławy-Halasz do dalszych etapów przewodu doktorskiego. Praca zasługuje też na wyróżnienie. Ponadto postuluję, aby po nieznacznym dopracowaniu przygotować niniejsze opracowanie do publikacji książkowej.

M. Zarske
